

Ks. WOJCIECH KAMCZYK

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Teologiczny

„Teologia i duchowość monastyczna w epoce patrystycznej”. Sprawozdanie ze spotkania Sekcji Patrystycznej przy Komisji ds. Nauki Katolickiej Konferencji Episkopatu Polski

(Tyniec, 19–21 września 2017)

W przepięknej i wymownej scenerii Opactwa Ojców Benedyktynów w Tyńcu w dniach 19–21 września 2017 r. odbyło się tegoroczne spotkanie Sekcji Patrystycznej przy Komisji ds. Nauki Katolickiej Konferencji Episkopatu Polski. W całej okazałości ukazała się uczestnikom zjazdu benedyktyńska gościnność, głównie za przyczyną patrologa i jednocześnie opata klasztoru w Tyńcu, o. dr. Szymona Hiżyckiego, gospodarza tegorocznego zjazdu. Temat spotkania i sympozjum brzmiał: *Teologia i duchowość monastyczna w epoce patrystycznej*. W trakcie spotkania zaplanowano także wręczenie księgi pamiątkowej ks. prof. dr. hab. Bogdanowi Cześnowi, emerytowanemu profesorowi Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Zjazd rozpoczął się już we wtorek. Uczestnicy przybywali do Opactwa do późnych godzin wieczornych, a jedynym elementem programu tego dnia była powitalna kolacja. W środę, po śniadaniu, rozpoczęły się obrady. Najpierw przewodniczący Sekcji, ks. prof. dr hab. Mariusz Szram, powitał wszystkich zgromadzonych, wprowadził krótko w tematykę obrad, przypomniał ich porządek oraz podał najważniejsze ogłoszenia organizacyjne. Wstępnej części obrad przewodniczył ks. prof. dr hab. Bogdan Czyżewski. Pierwszym prelegentem był ks. prof. dr hab. Marek Starowieyski (Warszawa), który swoje wystąpienie zatytułował: *Od ascetów do zakonów*. W zwięzłej formie przypomniał uczestnikom historię rozwoju ruchu monastycznego w starożytności. Poruszył problem przyjmowanej terminologii i innych wątpliwych kwestii odnośnie do omawianego zjawiska. Następnie głos zabrał ks. dr hab. Leszek Misiarczyk (Warszawa), prezentując komunikat *Terapeuci – żydowscy prekursorzy monastycyzmu chrześcijańskiego w „De vita contemplativa” Filona z Aleksandrii*. Wskazał, że tytułowy ruch terapeutów (mężczyzn) i terapeutyd (kobiet) dotyczył ascetów zajmujących się głównie kontemplacją. Według Filona leczyli oni słabości duszy własnej i innych. Opisywał ich jako prawdziwych filozofów i posiadających rzeczywiste poznanie rzeczy czcicieli prawdziwego Bytu. Charakterystycznym elementem tego ruchu jest alegoryczna interpretacja pism Mojżesza (terapeuci raczej nie byli chrześcijanami). Prelegent zwrócił również uwagę na pojawiające się u Filona po raz pierwszy pojęcie „monasterion”, oznaczające miejsce czy pomieszczenie do modlitwy i kontemplacji, której oddawano się przez sześć dni w tygodniu, gdzie nie wnoszono żadnego jedzenia. Kolejny mówca, ks. dr Arkadiusz Nocoń (Rzym), poruszył temat *Obraz Boga w Apoftegmatach Ojców Pustyni*. Zagadnienie to przedstawione zostało w kontekście sporów dotyczących błędu antropomorfizmu, w jaki często popadali mni-si egipcyscy. Znamiennym jest, co zauważył prelegent, że Ojcowie Pustyni rzadko poruszali

temat wizji Boga, Jego obrazu, a mówili o Nim najczęściej w związku z podejmowaniem praktyk pokutnych. Podsumowując zagadnienie i podkreślając konieczność posiadania właściwych wyobrażeń o Stwórcy, autor zaznaczył, że fałszywy obraz Boga może prowadzić do osobistych tragedii bądź do rozruchów i niepokojów społecznych, bądź wreszcie do atrofii modlitwy. Ojcowie zaś proponują nie tyle sam obraz, co środki do poznania Boga. Następnie głos zabrał o. prof. dr hab. Leon Nieścior (Warszawa), wygłaszając komunikat pt. *Ślady aleksandryjskich inspiracji w egzegezie Nila z Ancyry na podstawie pisma „O monastycznej ascezie”*. Podkreślił w nim praktyczne zastosowanie alegorii na użytek ruchu ascetycznego, szczególnie jeśli chodzi o wyjaśnianie Starego Testamentu. Autorką kolejnego przedłożenia, zatytułowanego *„Insignes monachi” – „quasi chorus beatorum”. Kościół akwilejski i życie wspólne duchownych około 370 r.*, była prof. dr hab. Agnes Bastit (Metz, Francja). Przedstawiła ona pewien duszpasterski eksperyment, który miał miejsce w Akwilei w drugiej połowie IV w. Kapłani, gromadzący się wokół jednego z nich, Kamacjusza, żyli we wspólnocie na wzór monastyczny. Źródła niewiele mówią o tej wspólnocie, wydaje się jednak, że była ona o wiele bardziej otwarta niż inne wspólnoty ascetyczne. Ostatnim mówcą pierwszej części sesji był ks. dr hab. Waldemar Turek (Rzym), który podjął temat: *Praca fizyczna w życiu zakonnym: argumentacja św. Augustyna w „De opere monachorum”*. Zwrócił on uwagę na powody napisania przez Augustyna z Hippony tytułowego dzieła, a następnie zestawiał przytaczane przez niego argumenty. Podsumowując, zauważył problem powstający wówczas we wspólnotach ascetycznych: pracę fizyczną chętniej podejmowali mnisi wywodzący się z arystokracji i wyższych warstw społecznych, zaś próbowali jej unikać ci, którzy rekrutowali się ze stanów niższych, a nawet dawni niewolnicy. W dyskusji kończącej pierwszą część obrad zwrócono uwagę na tarcia społeczne i klasowe we wspólnotach monastycznych pierwszych wieków. Podjęto także problem funkcjonowania w tych wspólnotach pierwszych form reguł, porządku regulującego ich życie. Przerwa na kawę pozwoliła na indywidualną wymianę myśli, krótki odpoczynek oraz zakup pozycji z dziedziny patrologii i starożytności chrześcijańskiej oferowanych przez wydawnictwo „Petrus”.

Drugą część obrad przedpołudniowych rozpoczęło przedłożenie bp. dr hab. Piotra Turzyńskiego (Lublin–Radom) – *Opieka nad chorymi jako droga do świętości według św. Doroteusza z Gazy*. Przypominając postać Doroteusza i jego dokonania, wskazał, że chrześcijaństwo staje u źródeł koncepcji szpitala. Opieka nad chorymi powinna wynikać z miłości Chrystusa. Dla Doroteusza jednym z najważniejszych dobrych czynów jest opieka nad chorymi – tego rodzaju czyny miłosierdzia gładzą bowiem namiętności. Nikt nie może wymówić się od jałmużny opieki nad chorymi. Referujący w dalszej kolejności ks. dr hab. Michał Kieling (Kalisz–Poznań) zatytułował swój komunikat: *Upadek czy rozwój? Monastyczna kultura intelektualna w Kościele zachodnim w okresie późnej starożytności na przykładzie Vivarium Kasjodora*. Przypomniał w nim postać erudyty i posiadającego szerokie horyzonty myślowe Kasjodora, który w założonym przez siebie klasztorze prowadził życie intelektualne na bardzo wysokim poziomie. Wcześniej pragnął założyć, z inspiracji biskupa Rzymu, szkołę. Bazą miała być utworzona w Rzymie biblioteka, która niestety spłonęła, zaś sytuacja społeczno-polityczna sprawiła, że plany spełzyły na niczym. Kasjodor założył więc Vivarium. Według niego wszelka wiedza i nauka posiadają swe źródło w Piśmie Świętym, także *artes liberales*. Niestety po śmierci Kasjodora wszelkie zbiory i pisma zostają wywiezione, a Vivarium znika z kart historii. Następnie uczestnicy zjazdu mogli wysłuchać przedłożenia ks. prof. dr hab. Mariusza Szrama (Lublin). Opierając się na katalogu herezji Filastriusza z Brescii, zaprezentował on temat: *Rygorystyka ascetyczna i laksyzm moralny we wczesnochrześcijańskich ruchach herezycznych*. Zwrócił tym samym uwagę na ruch ascetyczny związany z pewnymi herezjami bądź

błędami (Filastrusz nie dokonuje tutaj rozróżnienia). Wśród rygorystów dominowały trzy tendencje: rygoryzm o podłożu gnostyckim, rygoryzm łączący przekonanie o wybraniu przez Boga z błędami dotyczącymi chrztu i Eucharystii (np. nowacjanie, donatyści czy montaniści) oraz ascezę wynikającą z niewłaściwej egzegezy biblijnej (np. bezsandałowi, milczący, aerianie). Wśród ruchów laksystycznych, kojarzonych najczęściej ze zwolennikami epikureizmu, wymienione zostały ruchy wywodzące się od Szymona Maga i karpokratianie (uważali, że zmartwychwstanie polega na przedłużeniu życia poprzez zrodzenie synów z nieprawego współżycia). Wspomniane zostały także ruchy łączące laksyzm z rygoryzmem, jak na przykład borborianie (uważali, że stworzenie Boże jest nieodwołalnie skazane na niemoralność) i adamianie (nawiązując do sytuacji człowieka w raju, wszystko czynili nago). Prelegent podkreślił, że na podstawie pism i wykazu Filastrusza trudno jest odtworzyć właściwy obraz tych ruchów, zwłaszcza grup laksystycznych. Autor ostatniego przedłożenia, ks. dr Adam Wilczyński (Kielce), zatytułował swoje wystąpienie: *Nauka o Duchu Świętym w pismach Grzegorza Wielkiego*. Prelegent podkreślił brak systematycznego traktatu poświęconego Trzeciej Osobie Trójcy Świętej u Grzegorza Wielkiego, dokonując zaś podsumowania zebranej i przebadanej nauki tegoż doktora Kościoła, zaznaczył, iż Grzegorz koncentruje się przede wszystkim na działaniu Ducha Świętego w duszy człowieka. To wystąpienie i następująca po nim dyskusja zakończyły część przedpołudniową zjazdu.

Po obiedzie, o godz. 14.30 odbyło się zebranie sprawozdawczo-wyborcze obecnych na zjeździe członków Sekcji. Poprowadził je ks. prof. dr hab. Antoni Żurek (Tarnów). Najpierw dotychczasowy prezes, ks. prof. dr hab. Mariusz Szram (Lublin), złożył sprawozdanie z działalności Sekcji, zaś skarbnik, ks. dr Jerzy Duda, przedstawił sprawozdanie finansowe. Dalej ks. Antoni Żurek powołał komisję skrutacyjną w osobach młodszych członków Sekcji: ks. dr. Wojciecha Kamczyka (Katowice) oraz ks. dr. Adama Wilczyńskiego (Kielce). Następnie dokonano wyboru nowego zarządu. Nowym prezesem na kadencję 2017–2022 został ks. prof. dr hab. Bogdan Czyżewski (Poznań), wiceprezesem ks. prof. dr hab. Norbert Widok (Opole), zaś skarbnikiem ks. dr hab. Piotr Szczur (Lublin). Nowo wybranym władzom życzenia owocnej pracy złożył ks. prof. dr hab. Mariusz Szram.

O godz. 16.00 w kościele opackim sprawowana była msza św. pod przewodnictwem metropolity krakowskiego abp. prof. dr hab. Marka Jędraszewskiego, w której uczestniczyli członkowie Sekcji oraz zaproszeni goście. O godz. 17.30 rozpoczęła się uroczystość wręczenia Księgi Jubileuszowej (okolicznościowego tomu „Vox Patrum”) ks. prof. dr hab. Bogdanowi Częszowi, emerytowanemu profesorowi Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Po wprowadzeniu ks. prof. dr hab. Mariusza Szrama życiorys Jubilata oraz osiągnięcia naukowe przedstawił ks. prof. dr hab. Paweł Wygralak, dziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Laudację wygłosił ks. prof. dr hab. Franciszek Drączkowski, przyjaciel Jubilata jeszcze z czasów studiów w Rzymie. Następnie wręczono Księgę Jubileuszową, zaś swoje gratulacje i podziękowania wyrazili przedstawiciele różnych ośrodków naukowych oraz przyjaciele i uczniowie Jubilata. Byli wśród nich: bp dr hab. Piotr Turzyński, ks. dr hab. Waldemar Turek (który uczynił to *pulchris verbis latinis*), ks. prof. dr hab. Marek Starowieyski, ks. prof. dr hab. Edward Staniek, ks. prof. dr hab. Bogdan Czyżewski, kierownik Katedry Teologii Patrystycznej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, ks. dr hab. Dariusz Zagórski, ks. prof. dr hab. Norbert Widok, o. prof. dr hab. Leon Nieścior, ks. prof. dr hab. Janusz Królikowski, o. dr Szymon Hiżycki, o. dr Bernard Marciniak i o. dr Maksymilian Nawara. Gratulacje zakończył i podsumował abp prof. dr hab. Marek Jędraszewski, metropolita krakowski oraz przyjaciel Jubilata

z czasów poznańskich. Na zakończenie głos zabrał sam wyraźnie wzruszony Jubilat, ks. prof. dr hab. Bogdan Czesz, który podziękował za wyróżnienie i wszystkie życzliwe słowa dotyczące jego działalności naukowej, dydaktycznej, a także duszpasterskiej.

O godz. 20.00 miał miejsce raut połączony z prezentacją nowości wydawniczych, zapowiedziami konferencji i planów naukowych oraz publikacji. Na szczególną uwagę zasłużyła zapowiedź środowiska naukowego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie dotycząca planowanego wznowienia serii „Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy” i wydania w ciągu najbliższych lat nowych tomów tłumaczeń, w tym między innymi nietłumaczonych dotąd pism Bedy Czcigodnego i Jana Chryzostoma. Przedstawiciel Wydawnictwa Benedyktynów Tynieckich, o. Michał Gronowski, przedstawił plany wydawnicze, zwłaszcza dotyczące serii „Źródła Monastyczne”. Ks. dr hab. Andrzej Uciecha z Katowic poinformował o ukazaniu się wkrótce, w ramach serii „Studia Antiquitatis Christianae. Series Nova”, przetłumaczonych jeszcze przez śp. ks. prof. dr hab. Wincentego Myszora, apokalips gnostyckich. Przedstawił także plany związane z utworzeniem Centrum Badań nad Gnostycyzmem i naukami pokrewnymi oraz powołaniem Fundacji – Centrum Badań nad Historią Kościoła im. ks. prof. Wincentego Myszora.

Drugi dzień zjazdu rozpoczęła Eucharystia pod przewodnictwem ks. prof. dr hab. Bogdana Czesza, który wygłosił również homilię. O godz. 9.00 rozpoczęła się pierwsza część sesji przedpołudniowej, której przewodniczył ks. prof. dr hab. Norbert Widok z Opolą. Jako pierwszy swoje wystąpienie: *Jak komputery pomagają odnaleźć mnichów -prezbiterów?* zaprezentował ks. dr Stanisław Adamiak (Warszawa). Omówił on projekt realizowany dzięki pozyskanemu grantowi, polegający na wyszukaniu, a następnie na udostępnieniu w zasobach internetowych postaci prezbiterów Kościoła zachodniego z okresu pierwszych siedmiu wieków chrześcijaństwa. Zaznaczył, iż wbrew temu, co początkowo sądzono, wśród starożytnych i wczesnośredniowiecznych prezbiterów było wielu mnichów. Zachęcił także do korzystania z zasobów internetowych, zawierających wiele materiałów patrystycznych, przywołał między innymi platformę „Scriinium Augustini” (internetowy indeks do Listów św. Augustyna), w której przygotowaniu uczestniczył. Następnie głos zabrała dr hab. Ewa Osek (Lublin), która podjęła się badawczego trudu porównania myśli Orygenesa i Porfiriusza. Tytuł jej komunikatu brzmiał: „...abyśmy nie karmili się pokarmem demonów”: *ascetyzm chrześcijański w Orygenesa „Contra Celsum” 8,30 i ascetyzm pogański w Porfiriusza „De abstinentia” 2,42-43*. Z kolei dr Karolina Kochańczyk-Bonińska przywołała temat *Saloi – święci szaleńcy Chrystusa*. Mówiła o inspirowanym Pismem Świętym stylu życia tych, którzy w starożytności chrześcijańskiej symulowali szaleństwo, by stać się „głupimi w oczach świata”. Ruch ten jednak nie miał nigdy charakteru formalnego z samej swojej natury, a nieraz spotykał się ze sprzeciwem i niezrozumieniem. Ks. dr hab. Marcin Wysocki (Lublin) przedstawił komunikat zatytułowany: *Pewniejsza nadzieja? Monastycyzm w epistolografii łacińskiej IV-V w*. Prelegent skoncentrował się na listach, które miały zawierać zachęty do podjęcia ascetycznego stylu życia. Okazuje się, że w przywołanym okresie w bogatych zbiorach epistolograficznych Ambrożego z Mediolanu, Augustyna z Hippony, Paulina z Noli i Hieronima ze Strydonu znaleźć można jedynie sześć listów zawierających takie zachęty. Stąd wniosek, że w epistolografii, której adresatami byli zasadniczo ludzie zamożni, niewiele jest działań zmierzających do wdrożenia do życia monastycznego. Pojawiające się nieliczne zachęty dotyczą konkretnych osób, zapewne zapytujących o tę formę życia. Następnie przed audytorium wystąpił ks. dr Wojciech Kamczyk (Katowice) z komunikatem: *Rola i miejsce wspólnoty monastycznej w Kościele według św. Augustyna*. Autor zwrócił uwagę na początkowe dążenie biskupa Hippony do poświęcenia się życiu ascetycznemu, zmodyfikowane na skutek jego wyboru na stolicę biskupią. Stąd wspólnota monastyczna w myśli

świętego z Tagasty miała być przede wszystkim przykładem życia dla pozostałych członków Kościoła, mnisi mogli, choć za pozwoleniem biskupa, włączać się w postugę duszpasterską, pełnili dzieła miłosierdzia, stanowili też, co było szczególnym rysem wspólnot Hippony, swoiste źródło nowych „kadr” duchownych dla Kościoła w Afryce, a także poza kontynentem. Ostatni prelegent pierwszej części sesji, ks. dr hab. Paweł Wygralak, omówił temat *Zagadnienie wyglądu zewnętrznego mnichów w realizacji rad ewangelicznych*. *Wskazania reguł galijskich i iberyjskich*. Zaznaczył, że choć idea habitu zakonnego w tamtym okresie jeszcze się nie wyklarowała, to jednak wspólnoty monastyczne dbały o skromność i pewną jednolitość stroju, który stanowił własność wspólnoty, rzadziej pojedynczego mnicha. Kwestii wyglądu zewnętrznego nie ograniczył jedynie do problematyki stroju, lecz poszerzył o sposób poruszania się, zagadnienie higieny osobistej, w tym częstotliwości mycia się oraz troski o pielęgnację owłosienia głowy. Tę część sesji, podobnie jak poprzedniego dnia, zamknęła dyskusja.

Obrazy wznowiono po przerwie na kawę. Przed audytorium wystąpił najpierw o. dr Szymon Hiżycki (Tynec), prezentując temat: *„Institutiones” Jana Kasjana: zagadnienie rodzaju literackiego*. Prelegent podkreślił otwarty charakter dzieła Kasjana, który trudno jednoznacznie sklasyfikować. Sam termin „institutiones” trudno oddać odpowiednim wyrażeniem w języku polskim, można go rozumieć jako „reguły”, „reguły życia”, „przepisy” bądź „zasady”. Sam Kasjan widzi siebie, jako autor tego dzieła, w roli przekaziciela i kontynuatora pewnej tradycji. Następnie głos zabrała s. dr Blanka Szymańska (Elk). Jej komunikat, ilustrowany ciekawą prezentacją multimedialną, nosił tytuł: *Koncepcja wspólnoty w „Regule” św. Benedykta i „Regule dla dziewic” św. Cezarego z Arles*. Wybór i zestawienie tych dwóch postaci nie było przypadkowe, gdyż obie zetknęły się z życiem monastycznym. Św. Benedykt miał jednak bardziej doświadczenie wspólnoty, św. Cezary doświadczenie duszpasterskie. U obu wspólnota to „miasto świętych”, wspólnota łaski, radości i wzrostu, wspólnota upadku i przebaczenia. Następnie uczestnicy zjazdu mieli okazję zapoznać się z dwugłosem na temat monastycyzmu syryjskiego. Ks. dr hab. Jan Żelazny (Kraków) zaprezentował mistycyzm Izaaka z Niniwy, zaś ks. dr hab. Andrzej Uciecha podjął podobne zagadnienie związane z postacią Jana z Dalijata. Pierwsza z prezentowanych postaci, Izaak z Niniwy, to przedstawiciel asyryjskiego Kościoła Wschodu. Podkreślał on, że kolejne etapy życia duchowego (niezależnie od tego, ile by ich wyróżnić) różnią się od siebie jakościowo, a nie ilościowo. Uważał, że materialnie nie jest możliwa wizja Boga. W drodze do Niego istotną rolę odgrywa modlitwa, ale ostatni jej etap, tzw. modlitwa ducha, nie jest modlitwą w sensie ścisłym. Nie da się jednak znaleźć odpowiedniego określenia na tenże stan i to doświadczenie. Z kolei Jan z Dalijata w Kurdyście, na terytorium dzisiejszego Iraku, uważał, że prawdziwy chrześcijanin to tylko mistyk, mistycyzm zaś możliwy jest jedynie dla tych, którzy prowadzą życie samotne. Ostatnim prelegentem był o. dr hab. Mieczysław Celestyn Paczkowski (Toruń). Tytuł jego wystąpienia brzmiał: *Prostota, udawana głupota i szaleństwo dla Chrystusa w duchowości starożytnego monastycyzmu*. Omawiając zagadnienie nietypowych postaw wśród mnichów, o. Paczkowski zauważył, że niektórzy mnisi w imię źle pojętej prostoty chlubilili się nieznajomością ksiąg, brakiem wykształcenia, brudem, a nawet udawali szaleńców bądź głupców, co w ich mniemaniu miało świadczyć o postępowaniu na drodze świętości. Druga część obrad również zakończyła się dyskusją. Następnie głos zabrał ks. prof. dr hab. Mariusz Szram, który podsumował obrady. Zjazd zakończył ks. prof. dr hab. Bogdan Czyżewski, który zapowiedział termin i temat kolejnego zjazdu, przedstawił kilka ogłoszeń organizacyjnych, a także podziękował gospodarzom, żegnając wszystkich uczestników i zapraszając za rok do Kalisza.